

E'tiqodning tanazzuli

Mahmudjonova Nargizaxon

Filologiya va tillarni o'qitish o'zbek tili yo'nalishi
3- bosqich talabasi

ARTICLE INFO

Received: 04th March 2024

Accepted: 04th March 2024

Online: 04th March 2024

KALIT SO'ZLAR

„bosmachilar“, roviy,
kommunizm, surat, e'tiqod,
e'tiqod tanazzuli

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Nazar Eshonqulning „Maymun yetaklagan odam“ hikoyasi g'oyaviy - badiiy jihatdan tahlil etilib, hikoya g'oyasi ramzlar va hikoya mazmuni orqali ochib beriladi.

E'tiqod! Agar bir umr e'tiqod qo'yib, shunga ishonib, yonib - kuyib, kurashib yashasangiz - u, bir kuni e'tiqod qo'ygan narsangiz puch, yolg'on va puflab shishirilgan sharday omonot, siz ezgulik deb sig'ingan narsalar asli razolat ekanini anglab qolsangiz, ana shunda umringiz yomonlik bilan yaxshilikning farqi qolmagan, xuddi shu yo'ldan chiqib ketgan shaldir - shuldir, bo'm - bo'sh aravaga aylanardi. Siz esa bo'shliqni to'ldirish va aravaga nimadir yuklash uchun har qanday yovuzlikdan ham qaytmasdingiz.

Nazar Eshonqulning "Maymun yetaklagan odam" hikoyasi falsafiy ruhda yozilgan bo'lib, bu hikoyada ulug' Turkistonning ozodligi uchun sovet hukumatiga qarshi chiqqan vatanparvarlar - "bosmachilar" ga qarshi kurashgan, "yangi hayot qurishda faol ishtirok etgan" insonning taqdiri tasvirlangan. Hikoya umumiy tarzda jiddiyat bilan yozilganligi sababli, uning tasviri sifatida kiritilgan barcha qismlar asar ruhini belgilab bergan.

Hikoya bosh qahramoni - chol. Roviya (*voqealarni hikoya qilayotgan, ular kechayotgan makon va zamon, ularda ishtirok etayotgan personajlarga oid tafsilotlarni yetkazib, tasvir predmetiga u yoki bu tarzda munosabat bildirayotgan shaxs*) ko'chib kelganida *cholning sharti ketib, parti qolgandi*. Deyarli kuchdan qolgandi. Hikoya boshlanishidayoq roviyning cholga nisbatan munosabati beriladi, chol talaba yigit *egallagan uyga qo'shni hovlida yashardi*. Aslida yangi kelgan odam o'zini kimgadir qo'shni hisoblashi mumkin, ammo yigit anchadan beri istiqomat qilayotgan cholga nisbatan qo'shni so'zini ishlatadi, xuddi yigit anchadan buyon o'zi ko'chib kelgan uyda yashaydi - yu, chol bu yerga yangi kelib qolgandek. (Odatda, o'zi hurmat qilgan insonga chol istiqomat qiladigan uyga qo'shni bo'lgan uyga joylashgan edim mazmunida fikr beriladi). Bu holatdan biroz bo'lsa-da, cholga nisbatan yigitda yaxshi taassurot kamligini bildiradi: *unga qaragan odamning yuragi noxush bir hisdan orqaga tortardi*. Cholning san'atga aloqador shaxs ekanligi oydinlashgach, chol xarakteri yanada sirlilik kasb etadi. Chol - rassom. U ham bir paytlar yosh, navqiron, o'ziga ishongan yigit

bo'lgan. Dastlabki chizgan suratida ham buni aks ettirgan: *suratda quyuq o'rmondan maymunni yetaklab chiqayotgan barvasta gavdali yigit tasvirlangan edi. Yigitning ko'zlari tiyrak va ishonch bilan porlab turar, maymunning bo'yniga solingan kishan tarang tortilgan edi.* Cholning keyingi ijodiy ishlarida ham tiniq, yorqin tasvirlar aks etgan. Bu holat uning 20- yillar ijodiga tegishli bo'lsa, keyingi yillarda uning ijodiga mavhumlik kirib kelgan edi. Boshqa ranglar o'rnini ham qora rang olayotgan edi. Inson qalbida jo'sh urayotgan hissiyotlarni kimgadir aytib bergisi yoki nimadadir aks ettirgisi keladi. Bastakor o'z kuylarida, yozuvchi asarlarida, haykaltarosh haykallarida, chol esa o'z suratlarida. E'tibor bersak, u 20- yillarda komsomol bo'lgan(*Шўро даврида (Бутуниттифок Ленинчи) Коммунистик Ёшлар Уюшмаси*), "bosmachilar" ga qarshi kurashgan, kommunizm(*хусусий мулкчиликни инкор этиш ва моддий бо'ликларни барчага тенг тақсимлашни талаб қилиб қўйишга асосланган турлича қарашлар, нуқтаи назарларнинг умимий номи*) ni, barcha teng bo'ladigan „adolatli jamiyat“ tuzish (ammo *Худо, санго фақр берди, манга шохлик*“, *яъни сенинг насибанг фақр олами мохиятини эгаллаш, менинг насибам - дунёни егаллаш, деб аитади у гадога*), yerda jannatni barpo etish” faol ishtirok etgan. Bu faoliyatini esa 20- yillardagi suratlarida yorqin ifodalagan. 30 - yillarda mas'ul lavozimlarda ishlagan toki iste'foga chiqarib yuborishmaguncha. Suratlaridagi mavhumlik shu yillar bilan bog'liq bo'lsa ajab emas. Oilaviy sharoiti ham suratleri singari rangsiz, quyuq tuman qoplaganday(ayolining vafoti, o'g'lining tarbiyasizligi, hayotning tubsiz va yashirin to'rlarida „zanjirlangani“). Uni hayotda ushlab turgan narsa - so'nggi surat. Unda ham xuddi birinchisida bo'lganidek o'rmon chizilgan. *Faqat bu suratda maymun umidsiz, ko'zlariga g'am cho'kkan, yuz - ko'zida hayotdan nishona qolmagan, munkaygan bir cholni o'rmon sari yetaklab ketardi.* Cholning birinchi surati nimani anglatadi. Maymunning bo'yniga solingan zanjir nimaning ramzi? Nega yosh yigit uni qo'lida yetaklab boradi? Gap shundaki, u beayb hurlikka intilgan insonlarga qarshi kurashgan, ularni dushman deb bilgan. Bu kurashni esa o'zi ta'kidlaganidek e'tiqodga aylantirgan. Yaxshilik qilyapman, to'g'ri yo'ldaman, yurtni tinchlikka putur yetkazuvchilardan himoya qilyapman deb o'ylagan - u, lekin yomonlik qilayotganini bilmagan. Bir tomondan cholning ham bunda aybi yo'qdir, ehtimol, chunki bola hali ko'rganini idrok eta olmay, faqat eshitganiga yoki unga aytilgan narsalarga ishonib ulg'ayadi, u hamma shunday o'ylayapti, demak, shunday deya fikrlaydi. Hatto yaxshi yoki yomon haqidagi munosabatlar ham shunga bog'liqdir. Ammo ulg'aygach, cholning anglagan haqiqati: Hayotda nima yaxshilik va nima yomonlik, hech qachon farqlab bo'lmaydi, yaxshilik ayni payt kimlargadir yomonlik, yomonlik esa ayni paytda kimlargadir yaxshilik bo'lib tuyuladi. Chol bu haqiqatni umrining so'nggida emas, hayotiga mavhum bo'yoq kirgan paytdayoq anglagan bo'lishi kerak, chunki suratlarida tasvirga olingan har bir chizgi nimadandir qattiq aziyat chekadi, u xoh inson bo'ladimi, xoh qishloq, yoki hayotga tahdid soladigan har qanday narsa. E'tiqodi — omonat shar, shar esa yorilib parcha - parcha bo'lin ketgandi. Buni tushunib , balki ,

xatosini to'g'rilamoqchi bo'lgandir. Hukumatga qarshi kurashmasa ham, qarshi fikr aytgandir. Buni biz mas'ul lavozimlarda chiqarib yuborishgunlarigacha uzoq yillar ishlagan ekanligidan bilib olishimiz mumkin. Chunki sidqidildan qonunlarga, buyruqlarga bo'ysungan odamni har qanday vaziyatda ham ishdan chiqarib yuborishmagan bo'lardi. Yana buni cholning yuqorida keltirilgan e'tiqod haqidagi fikridan ham anglaymiz yoki biror qarshi fikr ham ayta olmaganida, umrini turli aldovlar va yupanchlar bilan behuda o'tkazganini suratlarida tasvirlagan. Demak, birinchi suratda o'z e'tiqodini (maymun bu yerda e'tiqod ramzi) qo'lida mahkam ushlab, quyuc o'rmondan (quyuc o'rmon bu yerda e'tiqodini tarbiyalagan mamlakat) yetaklab chiqayotgan yigit ifodalangan. U hayotining ma'lum qismini e'tiqodini qo'yib yubormay o'tkazgan. Huvillab qolgan qishloqlar, yig'layotgan ayollar va bolalarni tasvirlagan suratlarda esa e'tiqodi asta - sekin sustlashib borayotganining guvohi bo'lamiz. So'nggi suratda esa e'tiqod ko'zlari ishonchdan porlab turgan yigitni emas, hayotdan nishona qolmagan cholni o'rmon sari yetaklab kiradi, ya'ni e'tiqod qilgani qabohat uning hayotini izidan chiqardi - da, qayerdan kelgan bo'lsa, o'sha yerga yetaklab ketdi. Asar nomi ham tasvirlangan ikki suratga bevosita aloqador: „ Maymun yetaklagan odam “. Izohlanishi quyidagicha:

1 - ma'nosi: Maymunni yetaklagan odam (bu yerda tushum kelishigining qo'shimchasi qo'llangan), agar qo'llanmaganda, odam so'ziga urg'uli holda (kuchli ohang bilan) talaffuz qilish orqali maqsadga erishgan bo'lar edik. Maymun va yetaklagan so'zlari odam so'zining birikmali aniqlovchilaridir: maymunni yetaklab ketayotgan odam.

2 - ma'nosi: Maymunning o'zi yetaklagan odam (bunda urg'u maymun so'ziga tushganda, maymun odamni yetakladi ma'nosi chiqadi). Bundan ko'rinib turibdiki, nafaqat hikoyaning mazmuni, balki uning sarlavhasi ham falsafiy ahamiyatga ega va u butun boshli asar mazmunini ochib bergan. Hikoyada asosiy obrazlar garchi ko'p bo'lmasa - da, unda inson o'zi chin dildan xizmat qilgan, qattiq ishongan, vaqti kelganda suyangan e'tiqodi yolg'on bo'lib chiqsa, inson o'zini qo'yarga joy topolmay, butun dunyosi qorong'u bo'lishini, bosib o'tgan yo'li esa bir chaqaga arzimay qolishi, eng yomoni butun avlodda shunday insonlarga nisbatan nafrat tuyg'usi bo'lishi zo'r mahorat bilan tasvirlangan. Birgina hikoya orqali yozuvchi butun boshli tuzum ustidan o'zining hukmini o'qigan edi. Asarda cholning nomini ham keltirilmaganligidan uning o'ziga o'xshab faoliyat yuritganlarning tipik, umumlashma vakili ekanligini va shu jihatdan asarning nafaqat falsafiy, balki modernizm ruhida yozilgan asar ekanligini anglaymiz, his qilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adabiyot majmua. 3- kitob. T.: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012. 593 b.
2. Д. Куронов, З. Мамажонов, М. Шералиева. Адабиётшунослик лугати. Т.: Akademnashr, 2010.

3. Нажмиддин Комилов. Хизр чашмаси. Т.: Маънавият, 2005.
4. Ўзбек тилининг изоҳли лугати. 5 жилдли. Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти, 2006.
5. Мусақулов А. Ўзбек халқ лирикаси. – Тошкент: Фан, 2011. – 306 б.
6. Саримсоқов Б. Ўзбек маросим фольклори. – Тошкент: Фан, 1986. – 216 б.
7. Шерназаров А. Намунаҳо аз фольклори тоҷикони водии Қашқадарё. Самарқанд: СамДУ, 2018
8. Қодиров Р. Фольклори маросими тореволюционии тоҷикони водии Қашқадарё. – Душанбе, 1963. – 148 с.
9. Қодиров Р., Аҳмадов Р. Фолклори тоҷикони водии Қашқадарё. Ҷилди 3. – Душанбе: Амри илм, 2000. – 402 с.

INNOVATIVE
WORLD